

Forfatter: Knudsen, Jakob

Titel: Gjæring Afklaring

Citation: Knudsen, Jakob: "Gjæring Afklaring", i Knudsen, Jakob: *Gjæring Afklaring*, udg. af Poul Zerlang , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, i samarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab, cop. 1988, s. 418. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-knudsenj01val-shoot-idm140346602926528/facsimile.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Gjæring Afklaring

datter Kathrine føler en særlig angst for fjorden. Hun siger bla., at hun altid synes, at der går noget og hælder og svajer og flytter sig længst ude lige under månen, hvor striben ender. Hendes angst ytrer sig flere gange i det følgende. Hun vil gerne sidde tæt op ad sin moder, og det er da også tæt sammenslyngede, disse to mødet døden på fjorden.

Fortælleren

Romanens fortæller er alvidende. Vi lærer især Karl at kende, men får også glimtvis indblik i andre personer. Om stamherren Robert, som vi normalt kun lærer at kende gennem handlinger og replikker, hedder det: »Aldrig glemte han hendes mørke Øjnes faste, rolige Blik, aldrig den dybt røde, festlige Farve, som Suppen havde under det kridhvvide Flødeskum, aldrig denne underlige, smertelig-søde Rus af Uro og Længsel, som voldte, at han ikke turde tale, ikke engang at sige Tak, da hun rakte ham Tallerkenen.»

I »Noget om at digte« (*Livsfilosofi*, s. 85-96) gør JK rede for sin brug af den såkaldte spejlteknik. Begivenheder ses fra en almindelig persons, ofte et barns standpunkt. Som en sådan spejler anvendes Karl, især i *Gjæring*: »Gjæring er blevet bedre, fordi hele Fremstillingen spejles i en Drengs Øjne« (*Livsfilosofi*, s. 95). Fortælleren kan selv være forfatterens talerør, bla. med en række almensandheder af typen: »Stemninger udgjør næsten hele Barndommen» etc. (*G.-A.*, 43). Der er også andre talerør: Høllum, f.eks. når det drejer sig om afvisning af den moderne panteisme (*G.-A.*, 225) og Wintrup, f.eks. når det drejer sig om kritik af rifleforeningerne (*G.-A.*, 235). Karl er først talerør til slut, da han opridser sin højskoles program. Tidligere, da han f.eks. udtaler sig om nødvendigheden af at slå drukkenbolten Robert ihjel, bliver han ordentlig taget i skole af forfatterens håndgangne mænd, Høllum og Esby.

Modtagelsen

Gjæring-Afklaring rummede ejendommeligheder, som umiddelbart måtte vække kritikernes opmærksomhed:

En højskolemand skrev kritisk om højskolen.
En grundtvigianer skrev med respekt om Georg Brandes.
En kristen skrev engageret og indfølelse om sider af naturalismen.
En forfatter fra landet skrev bredt om københavnske miljøer.

Den kendte højskolemand *Thomas Bredsdorff* (jf. s. 411) kommer i sine anmeldelser af begge bøger i *Højskolebladet* 1902 ind på flere af disse forhold. Det fremgår af hans artikel, at en del højskolefolk har været »ikke lidet utilfredse» eller »maaske endog forargede». Han medgiver selv, at det hele nok havde været »almengyldigere, hvis en Del her var anderledes.» Alligevel finder han også en tone af kærlig forståelse hos forfatteren: og viser, at Karls udvikling egentlig er *eksemplarisk*: Mange højskolemennesker har efter en opdragelse i ånd følt sig draget af naturalismens menneskebillede, »den frie, skønne Menneskelighed», men har arbejdet sig igennem førstelsen tilbage til deres oprindelige ståsted. Angsten for *synden* har hjulpet dem på vej.

I københavnerskildringerne er der efter Bredsdorffs mening for lidt virkelighedssans. Passager som Roskiødcudflugten (*G.-A.*, 290-299), løbskørselen (*G.-A.*, 311-312) og duellen (*G.-A.*, 318) stempler han som romanagtige.

Bredsdorff forsøger sig tillige med en litterær placering, idet han opstiller en modsætning mellem *G.-A.* og den foregående tids brede romaner »med skrædede Personers forvredne Livsgang» samt de »talrige fra smaa lyriske Mavekneb hidrørende Digte».

Den unge *Harald Nielsen* (1879-1957) beskæftiger sig i sin anmeldelse i *Tidskueren* 1902 også med højskolen. For ham er det ikke »en af Højskolens ringeste Fortjenester, at dens Kultur, ganske vist i frigjort Form, har kunnet bære et saadant Værk frem som dette». Afgørende for HN er imidlertid den litterære placering. Han ser *G.-A.* som en efterfølger af Goldschmidts dannelsesroman *Hjemløs*, 1853-57. Goldschmidt står for en romantisk idealisme, medens Jakob Knudsen står for en realistisk idealisme. En modsætning hertil danner Henrik Pontoppidans *Lykke-Per*, 1898-1904, der betegner »et gradvist Affald fra Ideens».

Realismen finder krønikeren i romanens ægte person- og miljøskildringer, medens han finder noget romanagtigt i skildringen af løbskørselen.

Harald Nielsen føler sig i denne tid som kritisk talerør for en ny bevægelse i litteraturen. De nye erkender, at »Realismen spærrer Tilbagevejen«, men udvider denne realisme i idealistisk retning. Som romanens grundsyn ser han da »Troen paa, at der gaar Ideer gennem Livet og Mennesketilværelsen, som knytter de enkelte Fakta uløseligt sammen.«

Georg Brandes skrev i 1904 (*Samlede Skrifter* XVI 1906) en opsats om »Hertugen af Andria-Carafa«. Han sidestiller bøger af Jakob Knudsen, den russiske forfatter Patapenko og den italienske forfatter Riccardo Carafa og fastslår, at »Bøger som *Sind, Kurevens Datter* [Patapenko], *Førgæves* (In Vano) [Carafa] tiltaler, fordi Forfatteren saa grundigt er inde i det Æmne, han behandler«. På denne baggrund fælder han en gunstig dom over *Gjæring*, medens *Afklaring* kritiseres stærkt for de ulyksalige passager, som også Bredsdorff og – tildels – Harald Nielsen havde et godt øje til: Turen til Roskilde, den af Fensmark fremkaldte løbskørsel og – som noget nyt – hovedpersonernes bryllup og skilsmisse – »en Række af Ord og Handlinger, der virker utroværdigt som Romanpaabit«. Alt dette som følge af, at forfatteren ikke kender København.

Sven Lange behandlede *Gjæring* i *Politiken* i marts 1902. I sin skarp-sindige refererende tolkning fremhæver han det paradoksale ved »denne Bonde, der af sit Sinds dybe Uro drives i Kamp mod alt det, han har kært, og ikke standes af nogen Lidelse, før han har vundet Klarhed over sig selv«.

Ganske vist taler han om visse kunstneriske naiviteter, men det mærkes, at det er *Gjæring*, han beskæftiger sig med. Alle personerne er således »prægede af det dybe Liv, den særegne trygge Anskuelse, der vidner om, at de har levet længe i Forfatterens Sind.«

Den største oplevelse for Sven Lange er mødet med forfatteren. »Mere end de fleste er han et Menneske, en Mand.«

Som man vil se, er de fire kritikere ude i forskellige ærinder: Bredsdorff ser romanen fra højskolens standpunkt. Harald Nielsen oplever den som del af en ny litterær strømning. Georg Brandes bruger den som materiale til støtte for en bestemt tese. Sven Lange er, som just fremhævet, fascineret af forfatterens personlighed.

Fælles for dem er, at de, især i *Gjæring*, finder en ubestikkelig virkelighedsskildring.

Litteraturhistorisk placering

Jakob Knudsen (f. 1858) skulle egentlig være «fritserdigter» som Herman Bang (f. 1857) og Henrik Pontoppidan (f. 1857), men hans første betydelige værk *Cromwell's Datter* kom først 1891, medens Bang allerede var ude i 1880 med romanen *Haabløse Slægter* og Pontoppidan i 1881 med *Stækkeede Vinger*, fulgt af *Søndagse Menighed* og *Landsbybilleder*, begge 1883. *Cromwell's Datter* er væsentlig på grund af den problematik, JK behandler, men hans egentlige gennembrudsværker er *Et Gjensyn* 1898 og *Den gamle Præst* 1899.

Både kronologisk og tematisk er JK at placere litteraturhistorisk inden for *Den store generation* (Sven Møller Kristensens udtryk), hvis medlemmer gjorde sig gældende i de to første tiår af det 20. århundrede. Det er navne som *Marie Bregendahl* (1867-1940), *Knud Hjørtø* (1869-1931), *Johs. V. Jensen* (1873-1950), *Thøger Larsen* (1875-1928), *Martin Andersen Nexø* (1869-1954) og *Jeppe Aakjær* (1866-1930).

Disse digtere vendte sig mod den symbolistiske halvfemsrelitteratur og øste af almuetradition, grundtvigsk oplysning og moderne naturvidenskabelig holdning. De havde et nært forhold til hjemstavn, naturen, arbejdet, den jævne livsforløb. I øvrigt havde de naturligvis hver deres særpræg. For JKs vedkommende bestod det i, at kristendommen var levende virkelighed for ham. Fra den fik han sin angst og sit mod.

G.-A. udkom i 1902, altså 11 år efter *Cromwell's Datter* og 16 år før *En gammel Slægt*, der udkom posthumt, et år efter forfatterens død. *G.-A.* står således kronologisk så nogenlunde i centrum af forfatterens skønlitterære del og i flere henseender også tematisk. I 1884 skrev JK digtet *Haltefanden*, som imidlertid først blev trykt i *Idé og Erindring* 1949. Dets tema er forholdet mellem (natur)hengivelse og kristeligt farvede personlige anfægtelser. Spændingen mellem mystik og individualisme behandles i *Cromwell's Datter*, og i fortællingen *Et Gjensyn* får vi den tragiske skildring af Candidat Hammer, som fanges mellem faderens magtfulde formynderi og sin viljeløse forelskelse i den livsfarlige Suzette Winsløv. I *Den gamle Præst* brydes kravet om autoritet, orden, lydighed med trangen til selvhævdelse, til aldeles hensynsløst at være sig selv. Grev Trolle myrder Magnus, der har villet voldtage hans datter, og følger hermed sin dybeste drift, men han betaler den pris, han skylder samfundet, idet han begår selvmord.